VIII. Bažnyčios ir vienuolynai
Churches and Monasteries

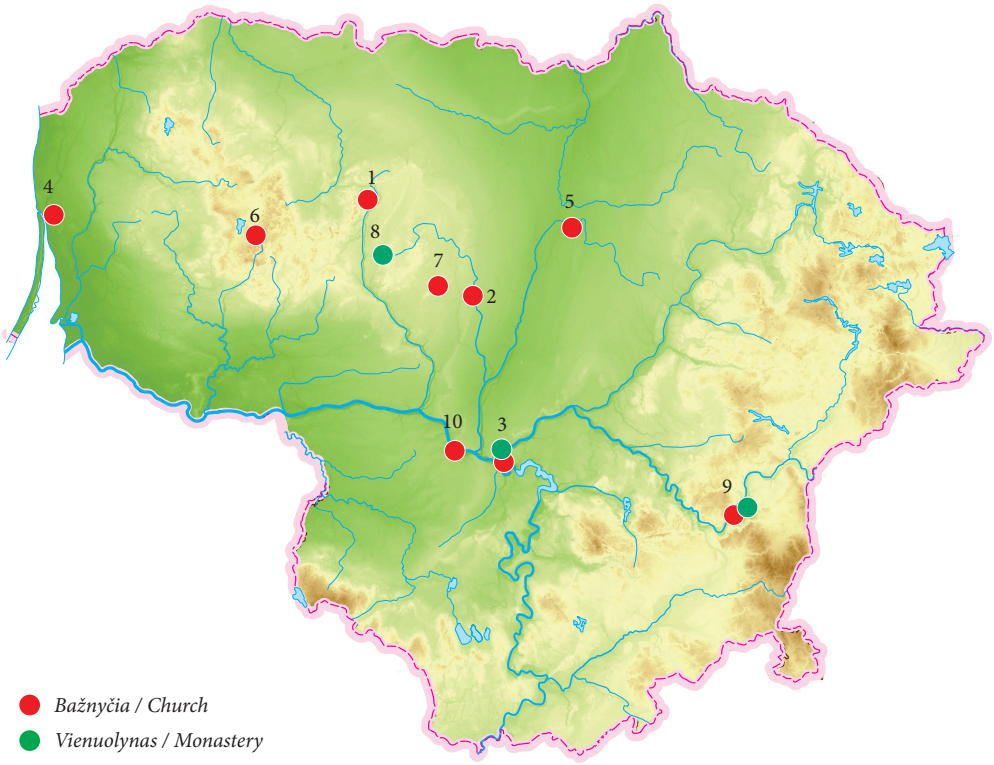

● *Bažnyčia / Church*
● *Vienuolynas / Monastery*

1. *Bazilionai*
2. *Grinkiškis*
3. *Kaunas*
4. *Klaipėda*
5. *Panevėžys*
6. *Požerė (žr. XV)*
7. *Šaukotas*
8. *Tytuvėnai*
9. *Vilnius (ir IX)*
10. *Zapyškis*

Dainius Balčiūnas,
Algirdas Žalnierius

Kauno Šv. Jurgio Konvento vienuolynas ir Šv. Jurgio bažnyčia

Mažesniųjų Brolių Ordino Kauno Šv. Jurgio Konvento vienuolynas ir Šv. Jurgio bažnyčia yra Kauno senamiesčio 3 kvartale, Papilio g. 9, kuris XV a. buvo suformuotas senamiesčio V dalyje, prie Nemuno ir Neries upių santakos (1 pav.). 2018 m. liepos–gruodžio mėnesiais buvo atlikti detalūs archeologiniai tyrimai prie Šv. Jurgio bažnyčios Š fasado, vienuolyno R, P ir V sienos ir dirbtuvių pastato, ištirtas 737 m^2 plotas. Žemės kasimo ir statybos darbus vykdė MB „Virmalda“ (2 pav.).

Kaune bernardinai įsikūrė 1468 m., tada buvo pastatyta ir pirmoji medinė vienuolyno bažnyčia. Kauno maršalka ir Gardino kaštelionas S. Sandzivojevičius 1471 m. užrašė vienuoliams savo nuosavą namą ir prie jo esantį sodą. Sklypą nuo miesto teritorijos skyrė gatvelė, kuri vedė nuo pilies gynybinio griovio iki Nemuno. Mūrinis vienuolyno ir bažnyčios kompleksas

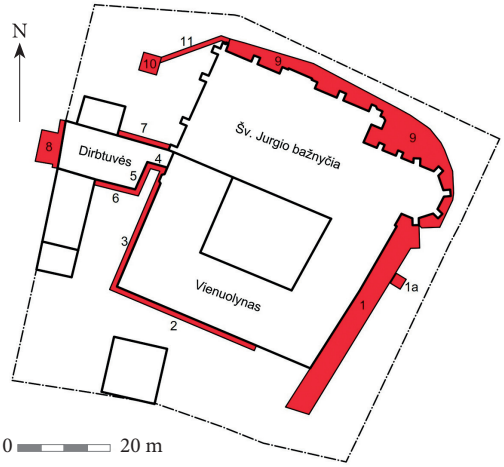

2 pav. Detaliųjų tyrimų planas.
A. Žalnieriaus brėž.

Fig. 2. A plan of the excavated locations.

1 pav. Tyrimų vieta Kauno senamiestyje.
A. Žalnieriaus brėž.

Fig. 1. The investigation site in Kaunas Old Town.

pradėtas statyti XV a. 8 dešimtmetyje. Pradžioje pastatytas pirmasis mūrinis vienuolyno pastatas – dviaukštė 17,6 m ilgio, 9 m pločio zakristija. Ji stovėjo prie gatvės, skyrusios vienuolyną nuo Kauno miesto teritorijos, vėliau buvo pristatyta likusioji vienuolyno dalis. Visi vienuolyno ir Šv. Jurgio bažnyčios ansamblio pastatai pastatyti 1487–1504 m. laikotarpiu. Tai buvo didžiausias mūrinių pastatų kompleksas Kaune, sukėlęs konfliktą tarp vienuolių ir Kauno miestiečių, į kurį teko kištis ir karaliui. Dėl vienuolyno valdų su miestu kilo konfliktų ir XVI a. II pusėje, kai karaliaus Stepono Batoro 1580 m. dekretu pravedus dabartinę Santakos gatvę, miestui buvo perduota dalis vienuolyno teritorijos. 1598, 1603 m. vienuolynas nukentėjo nuo gaisrų, po 1655–1661 m. Maskvos okupacijos 1670 m. buvo suremontuoti išgriuvę bažnyčios pilioriai, perdengtas stogas. Nauja rekonstrukcija, dalinai pakeičiant bažnyčios išplanavimą, buvo atlikta 1744 m. Bažnyčia ir vienuolynas nukentėjo per 1812 m. karą. Jie rekonstruoti 1844 m. 1865 m. vienuolyne įsikūrė kunigų seminarija, o 1925 m. vienuolynui buvo pastatytas 3 aukštas. Po II Pasaulinio karo vienuolyne veikė medicinos seserų mokykla, atgavus nepriklausomybę vienuolynas su bažnyčia grąžintas bernardinų ordinui.

1990 m. Šv. Jurgio bažnyčios šventoriuje buvo atliekami archeologiniai tyrimai (*ATL 1990 ir 1991 metais*, 1992, t. II, p. 7–9; *LIIR*, f. 1, b. 1891). Buvo ištirtas 223 m² plotas, rasti prie bažnyčios Š sienos stovėjusios koplyčios pamatai, palaidojimai, šventoriuje užfiksuotas iki 3 m storio kultūrinis sluoksnis su grindiniu, rastas iš vienuolyno į santaką nuvestas mūrinis drenažo kanalas. Radiniai – buitinės keramikos ir koklių fragmentai datuojami XV–XVII a. 1993–1994 m. vyko žvalgomieji tyrimai vienuolyno bažnyčios presbiterijoje, ištirtas 126 m² plotas (*LIIR*, f. 1, b. 2529). Buvo ištirta presbiterijos V dalis, nustatytas čia buvusių 8 kriptų planas, dangų pobūdis. Kriptos statytos XVI–XVII a. Tarybiniu laikotarpiu kriptos išplėštos, karstai sudaužyti, palaidojimai išmėtyti. 1995–1996 m. tyrinėta buvusi vienuolyno virtuvė pastato V fligelyje (*ATL 1994 ir 1995 metais*, 1996, p. 215–217). Ištirtas 41 m² plotas. Rasti 4 grindų lygiai, patalpos centre stovėjusios viryklės pamatai. Radiniai – gyvūnų kaulai, buitinė keramika, krosnių kokliai datuojami XVIII–XIX a. 1997 m. vienuolyno kieme stovinčio pastato Papilės g. 9A viduje ir aplink tyrimų metu buvo iškastos 5 perkasos ir ištirtas 34 m² plotas (*ATL 1996 ir 1997 metais*, 1998, p. 355–357). Užfiksuoti kultūriniai sluoksniai siekia 3 m. Po pastatu rastas gotiškas rūsys, atsektas pirminis pastato išplanavimas, viduje rasti 3 XVI–XX a. grindų lygiai. Buitinės keramikos ir koklių fragmentai datuojami XV–XVII a. 2009–2010 m. buvo atlikti žvalgomieji ir detalieji tyrimai vienuolyno kieme, ištirtas 139 m² plotas (*ATL 2009 metais*, 2010, p. 289–292; *ATL 2010 metais*, 2011, p. 271–274). Šių tyrimų metu nustatyta, kad vienuolyno R dalyje susidaręs iki 1,1 m storio kultūrinis sluoksnis, kurį sudaro 2–3 išsiskiriantys horizontai. Vienuolyno teritorijoje žmonių veiklos pėdsakai datuojami nuo I tūkst. vidurio (grublėtosios ir brūkšniuotosios keramikos radiniai). 2014 m. tyrinėta 45 m² ploto zakristijos P patalpa (*ATL 2014 metais*, 2015, p. 251–252). Rasti iki 1,1 m storio kultūriniai sluoksniai, kurių didesnę dalį sudaro niveliaciniai žvyro supylimai iš Kauno pilies gynybinio griovio. Rastas iš rombo formos molinių plytelių suklotų vienuolyno laikotarpio grindų fragmentas, datuotinas XV a. Tai vienas seniausių Lietuvoje rastų XV a. grindų pavyzdžių. 2016 m. ištirta 37 m² ploto zakristijos Š patalpa (*ATL 2016 metais*, 2017, p. 213–217). Kultūrinių sluoksnių storis 0,95–1,05 m, jie datuojami XIV–XIX a. Virš įžemio rastas

15 cm storio senovės gyvenvietės sluoksnis, užpiltas 60 cm storio žvyro sluoksniu, iškastu pilies griovio kasimo metu ir paskleistu aplinkoje. Sluoksnyje rasta rombo formos grindų plytelių, kuriomis XV–XVIII a. galimai buvo grįstos zakristijos grindys, XVI a. pabaiga datuotų koklių fragmentų. Aukščiau supiltas iki 50 cm storio smulkių griuvenų sluoksnis. Zakristijos ŠR kampe rasti kelių statybos etapų židinio pamatai, o arčiau ŠV kampo – greičiausiai XIX a. koklinės krosnies pamatai. Taip pat rasta spalvoto metalo žvakidžių dalių, buitinės keramikos indų šukių, datuojamų XV–XIX a.

2017 m. iki projektinio 1,5 m gylio ištirtas 52 m^2 plotas prie vienuolyno Š tvoros (*ATL 2017 metais*, 2018, p. 247–254). Įžemis nepasiektas, nesuardyti kultūriniai sluoksniai rasti 2 m^2 plote, likusius sluoksnius sudaro XIX–XX a. supylimai ir XX a. inžinerinių komunikacijų griovių užpylimai. Rasta XVII a. plokštinių koklių, buitinės keramikos, stiklo gaminių šukių ir statybinės keramikos fragmentų, 7 XVII–XX a. varinės monetos. Nustatyta, kad tvoros V dalis sumūryta ne anksčiau kaip XVII a., jos R dalis permūryta XX a. Tvoros V dalis ant betoninių pamatų pastatyta ne anksčiau kaip XX a. Tais pačiais 2017 m. įrengiant naujas grindis buvo atlikti archeologiniai tyrimai vienuolyno refektoriumo patalpoje. Iki 50 cm projektinio gylio ištirtas 100 m^2 plotas. Patalpoje rastas iki 40 cm storio žvyro, smėlio, smulkių griuvenų sluoksnis. Refektoriumo viduryje, 5–10 cm gylyje 8 m^2 plote rasta netvarkingų iš plytų, puspl yčių ir kelių kvadratinių ir šešiakampių plytelių suklotų grindų liekanų, datuotų XVIII a. Patalpos ŠR kampe rasta 3,63x2,33 m dydžio hipokausto tipo krosnies liekanų. Po XVIII a. grindų liekanomis patalpos centre rasta šešiakampės refektoriumo pirmojo skliauto kolonos apatinė dalis ir pamatas, datuojamas XV–XVI a. riba. Archeologiniai radiniai – XVI–XVIII a. monetos, statybinė keramika, plokštinio koklio fragmentas.

2018 m. vykdant tyrimus prie vienuolyno R korpuso, lietaus nuotekų surinkimo kameros vietoje (2, 3 pav.) iškasta 49–49,6 m ilgio, 5 m pločio ***perkasa 1*** ir 2,5x2,5 m dydžio perkasa 1a, ištirtas 252 m^2 plotas. Perkasos P dalyje žemės paviršiaus aukštis yra H_{abs} 27,80–27,85 m lygyje. Toliau į Š, prie R korpuso žemės paviršius išklotas šaligatvio plytelėmis, nutiesti betoniniai lietaus surinkimo kanalai, prie buvusio balkono žemės paviršius buvo išbetonuotas, jo H_{abs} 27,56–27,81 m. Už balkono pamatų liekanų buvo sumūryti betoniniai laipteliai ir žemės paviršius išasfaltavus pakeltas iki H_{abs} 28,18 m lygio. Toliau į Š, iki Šv. Jurgio bažnyčios presbiterijos, žemės paviršius tolygiai kyla iki H_{abs} 28,56–28,67 m lygio.

Kultūriniai sluoksniai perkasos P gale 9–10 m atstumu nuo vienuolyno R korpuso kampo yra suardyti iki projektinio 55–60 cm gylio. Čia rasta pilko juodžemio su griuvenomis, kelių jau neveikiančių elektros kabelių

3 pav. Vienuolyno R korpusas prieš tyrimus iš P. A. Žalnieriaus nuotr.

Fig. 3. The convent complex's E building prior to the investigation, as seen from the S.

4 pav. Perkasa 1 iš Š. A. Žalnieriaus nuotr.

Fig. 4. Trench 1, as seen from the N.

5 pav. Šv. Jurgio bažnyčios presbiterijos pamatai iš P. A. Žalnieriaus nuotr.

Fig. 5. The foundation of the presbytery of the Church of St. George, as seen from the E.

liekanų, įvairių XX a. šiukšlių. Tiesiant lietaus kanalizacijos įvadus kultūriniai sluoksniai iki projektinio 85 cm gylio centrinėje perkasos dalyje, buvusio balkono pamatų vietoje, bažnyčios ir vienuolyno R korpuso kampe buvo suardyti. Kultūriniai sluoksniai užfiksuoti perkasos 1 R šlaite. Perkasos Š dalyje pirminis žemės paviršius, kurį sudaro oksiduotas priesmėlis, rastas 1,55–1,6 m gylyje. Virš jo supiltas XIV–XV a. iš Kauno pilies P gynybinio griovio iškastas apie 70 cm storio maišyto žvyro sluoksnis. Jame rasta užkastų pavienių žmonių kaulų (antriniai palaidojimai). Pagal dr. A. Barkaus atliktus antropologinius tyrimus, žvyro sluoksnyje buvo perlaidoti ne mažiau kaip 61 suaugusio individo palaikai. Virš žvyro yra susiklostęs apie 80 cm storio pilkos žemės sluoksnis, kuriame aptikta XVII–XX a. radinių.

Vienuolyno R korpuso siena sumūryta iš vienodo formato 25–26x12,5x8–9 cm dydžio plytų. Beveik per visą sienos ilgį, iki 34 m, 45–55 cm gylyje nuo buvusio žemės paviršiaus rastas 70–76 cm pločio pamatų praplatinimas, sumūrytas iš įvairaus dydžio lauko riedulių eilių (4 pav.). R korpuso Š dalyje virš lauko riedulių renesansiniu rišimu sumūrytos 2–4 eilės iš 27–27,5x13–13,5x6–6,5 cm dydžio plytų. Bažnyčios presbiterijos pamatai sumūryti iš įvairaus dydžio lauko riedulių eilių, išlyginimui naudojant plytų nuolaužas (5 pav.). Pamatų praplatinimas, priglaustas prie vienuolyno R korpuso pamatų, greičiausiai pastatytas 1925 m. užstatant trečią vienuolyno aukštą.

Apatiniame permaišyto žvyro sluoksnyje rastos tik kelios kaltinės nuo 7,5 iki 10 cm ilgio vinys apvaliomis ir pailgomis galvutėmis. Viršutiniame tamsiai pilkame juodžemyje aptiktas puodyninio koklio dugnas, puoštas daugialape rozete. Plokštinių koklių fragmentai yra rudai ir žaliai glazūruoti, puošti stilizuotu augaliniu ir rokailės ornamentais. Buitinės keramikos fragmentus sudaro virimo puodų, žiestų, žaliai glazūruotų, degtų oksidacinėje aplinkoje indų, lėkščių šukės. Statybinę keramiką sudaro plokštinių ir čerpių vienuolių šukės. Sluoksnyje taip pat rastos kelios monetos: Kazimiero 1666 m. šilingas, Stanislovo III Augusto 1775 m. šilingas, Rusijos Nikolajaus II 1896 m. kapeika ir 1925 m.

lietuviška 10 centų moneta. Aptikta Rusijos ir Lietuvos švininių plombų, vario lydinio žiedas, kelios varinės sagos, tarp jų Napoleono armijos artileristo munduro saga, įvairių sagtelių, apkalėlių, švininių muškietų ir pistoleto kulkų, švininis žvejybos (?) svarelis. Radiniai datuojami XVI–XIX a.

Vandens surinkimo kameros vietoje, 13 m nuo bažnyčios presbiterijos ir 5,4 m nuo vienuolyno R korpuso sienos buvo iškasta 2,5x 2,5 m dydžio, 2,5 m gylio ***perkasa 1a*** ir ištirtas 6,25 m^2 plotas. Pirminis žemės paviršius fiksuotas 1,6–1,7 m gylyje. Didesnėje perkasos dalyje kultūriniai sluoksniai suardyti XIX–XX a. iškasus duobes. Nesuardyti kultūriniai sluoksniai išliko tik perkasos ŠV kampe, kur virš pirminio žemės paviršiaus užpiltas iki 1 m storio oksiduotas žvyro sluoksnis su pavieniais žmonių kaulais. Viršutinį iki 60 cm storio sluoksnį sudaro pilka žemė su griuvenomis.

Permaišytos žemės ir duobių užpylimo sluoksniuose rastas neglazūruotas frizinis plokštinis koklis, dekoruotas augaliniu ornamentu, žaliai glazūruotų puodų pakraštėlių ir sienelių šukių, molinės ir stiklinės taurelių šukių. Kelias indų šukes galima datuoti XVII a., bet didesnė radinių dalis datuotina XIX a. Išskirtinis radinys – XVI a. pradžios rombo formos keraminė grindų plytelė, kuri į užpylimus pateko atsitiktinai. Tokių plytelių rasta vienuolyno zakristijoje, jomis buvo grįstos pirmosios grindys.

Prie vienuolyno P fasado buvo iškasta 30 m ilgio, 1,2 m pločio, 60 cm gylio ***perkasa 2***, kurios plotas 36 m^2 (2, 6 pav.). Pačiame žemės pavir-

6 pav. Vienuolyno P korpusas prieš tyrimus iš PV. A. Žalnieriaus nuotr.

Fig. 6. The convent complex's S building prior to the investigation, as seen from the SW.

7 pav. Vienuolyno P korpuso pamatų praplatinimas iš PV. A. Žalnieriaus nuotr.

Fig. 7. The extension of the foundation of the convent complex's S building, as seen from the SW.

šiuje surastas pamatų praplatinimas, kurio viršutinėje dalyje iš 27–28x13–13,5x6,5–7 cm dydžio plytų sumūrytos 3–4 eilės (7 pav.). Apatinė praplatinimo dalis mūryta iš įvairaus dydžio lauko riedulių, rištų baltu kalkių skiediniu. Praplatinimo plotis prie korpuso PV kampo siekia 45–46 cm, ties korpuso viduriu – 68–70 cm, jo H_{abs} 26,22–26,67 m. Po įėjimo į korpusą slenksčiu, pamatų praplatinime rasta 60 cm pločio, 51 cm aukščio anga, perdengta segmentine sąrama. Angos vidus užpiltas smulkiomis griuvenomis, jos paskirtis neaiški (8 pav.).

8 pav. Anga pamatų praplatinime iš P. A. Žalnieriaus nuotr.

Fig. 8. A gap in the foundation extension, as seen from the S.

Prie vienuolyno P korpuso PV kampo surasti į P pusę atsišakojantys pastato pamatai, datuoti XVI a. Pastatas 4,84 m pločio, V sienos plotis 96 cm, V – 1,09 m. Pamatai sumūryti iš plytų nuolaužų, kurių dydis 12,5x8–9 cm, ir nedidelių lauko riedulių. Išlikusių pamatų viršus yra 32–40 cm gylyje nuo žemės paviršiaus.

Šalia pamatų praplatinimo supiltuose XIX–XX a. žemių sluoksniuose rasta puodyninių koklių, neglazūruotų ir žaliai glazūruotų plokštinių koklių fragmentų, dekoruotų kaustytiniu ornamentu, datuojamų XVI a. pabaiga – XVII a.

9 pav. Vienuolyno V korpusas prieš tyrimus iš PV. A. Žalnieriaus nuotr.

Fig. 9. The convent complex's W building prior to the investigation, as seen from the SW.

I puse. Buitinę keramiką sudaro XVII–XIX a. datuojamos puodynės pakraštėlio, kepimo lovio šukės ir molinės taurelės dugnas.

Prie vienuolyno V fasado buvo iškasta 27 m ilgio, 1,2 m pločio ir 60 cm gylio ***perkasa 3***, kurios plotas 32 m^2 (2, 9 pav.). Prie vienuolyno sienos pačiame žemės paviršiuje surastas pamatų praplatinimas, kurio viršutinėje dalyje sumūrytos 3–4 eilės iš 26–26,5x12,5–13x6–6,5 cm dydžio plytų, rištų gotikiniu rišimu. Apatinė praplatinimo dalis – iš įvairaus dydžio lauko riedulių, rištų baltu kalkių skiediniu. Praplatinimas prie korpuso PV kampo yra 60–70 cm pločio, o jo viršaus H_{abs} 26,03–26,62 m (10 pav.). Prie vienuolyno P ir V fasadų sienų pamatų praplatinimai galėjo būti pastatyti tiek istoriniuose šaltiniuose minimos 1844 m. rekonstrukcijos metu, ar 1925 m. statant trečiąjį vienuolyno aukštą. Šalia praplatinimo iki 60 cm gylio yra supilti pilkai rusvos žemės ir griuvenų sluoksniai.

Prie dirbtuvių pastato, pamatų hidroizoliacijos vietose buvo iškastos 5 įvairaus dydžio perkasos (4–8) ir ištirta 83 m^2. Be to, prie pastato V sienos buvo atkasti ir dalinai išvalyti XX a. I pusės vandens nuotekų surinkimo rezervuarai.

Prie dirbtuvių pastato koridoriaus P sienos iškasta 1 m pločio, 3,8 m ilgio, 60 cm gylio ***perkasa 4***. Visi kultūriniai sluoksniai perkasoje suardyti. Pastato pamatai sutampa su dabartiniu žemės paviršiumi, jie dviem pakopomis praplatinti iki 44 cm. Pamatai mūryti iš 26–26,5x12,5–13x6–6,5 cm dydžio plytų, rištų gotiniu rišimu. Prie dirbtuvių R sienos iškasta 5,2 m ilgio, 90 cm pločio ir 60 cm gylio ***perkasa 5***. Perkasos dugne,

10 pav. Vienuolyno V korpuso pamatų praplatinimas. A. Žalnieriaus nuotr.

Fig. 10. The extension of the foundation of the convent complex's W building.

11 pav. Perkasa 5, grindinys prie dirbtuvių R sienos. A. Žalnieriaus nuotr.

Fig. 11. Trench 5, paving near the workshop's E wall.

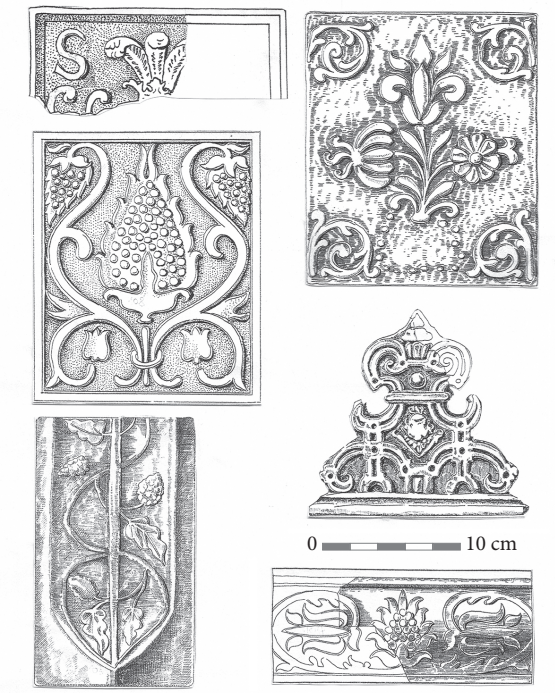

55–60 cm gylyje rastas iš smulkių lauko riedulių suklotas kiemo grindinys (2, 11 pav.). Virš jo yra susiklostęs apie 40 cm storio pilkos žemės sluoksnis su griuvenomis. Jame rasta XVII a. datuojamų žaliai, mėlynai ir baltai glazūruotų koklių ir karūnėlių fragmentų, puoštų stilizuotu augaliniu ir geometriniu ornamentu. Išskirtinis radinys yra žaliai glazūruoto plokštinio herbinio koklio fragmentas, dekoruotas šalmu su plunksnomis ir raide „S“ (12 pav.). Buitinę keramiką sudaro XVII a. redukuoto puodo priedugnio fragmentas, puodynių pakraštėlių, lėkštės ir dubens šukės, kvadratinio stiklinio butelio dugnas ir geležinė durų užrakto svirtelė. Viršutinį sluoksnį sudaro XX a. supylimas.

12 pav. Perkasos 5 radiniai, XVII a. krosnių koklių rekonstrukcijos. V. Trečiokienės pieš.

Fig. 12. Finds from Trench 5 and reconstructions of 17th-century stove tiles.

13 pav. Dirbtuvių V fasadas ir nuotekų rezervuarai prieš tyrimus iš ŠV. A. Žalnieriaus nuotr.

Fig. 13. The workshop's W façade and the septic tank prior to the investigation, as seen from the NW.

Prie dirbtuvių P sienos iškasta 5,2 m ilgio, 90 cm pločio ir 60 cm gylio ***perkasa 6***, kurios plotas yra 8,8 m^2. Čia susiklostęs 40 cm storio pilkos žemės sluoksnis su griuvenomis. Viršutinį 20 cm storio sluoksnį sudaro XX a. supylimas. P sienos pamatų viršus sutampa su dabartiniu žemės paviršiumi, jis neplatintas. Pamatai sumūryti iš plytų laužo ir smulkių lauko riedulių, rištų kalkių skiediniu.

Prie dirbtuvių Š sienos iškasta 9 m ilgio, 1 m pločio ir 60 cm gylio ***perkasa 7***. Kultūriniai sluoksniai permaišyti tiesiant kanalizacijos įvadus; juos sudaro maišyti pilkos žemės, žvyro sluoksniai. 32 cm pločio pastato pamatų praplatinimas rastas 48–50 cm gylyje, jis sumūrytas iš 28x14x6,5 cm dydžio plytų, rištų kalkių skiediniu. Dirbtuvių sienų pamatų viršus sutampa su dabartiniu žemės paviršiumi (H_{abs} 26,61–26,67 m), jie sumūryti iš plytų laužo ir smulkių lauko riedulių, rištų kalkių skiediniu.

Perkasa 8 iškasta prie dirbtuvių V sienos, ištirtas 28 m^2 plotas. Čia žemės paviršiuje kyšo XX a. iš plytų sumūryti du nuotekų rezervuarai (2, 13 pav.). Š pusėje, 30 cm gylyje nuo sienoje esančios nišos apačios buvo atkastas pamatų praplatinimas. Jis 32 cm pločio, sumūrytas iš 26x13x6,5 cm dydžio plytų, rištų renesansiniu rišimu. Nuotekų rezervuarai yra 3,9 m nuo dirbtuvių pastato ŠV kampo, sumūryti iš 27–27,5x12,5–13,2x6,5–7 cm ir 25x12,5x6,5 cm dydžio plytų, rištų renesansiniu rišimu. Sienų viršus yra H_{abs}26,46–26,59 m lygyje. Nuotekų rezervuaras yra 5,16–5,26 m ilgio, 2,94–3,06 m pločio. Jį sudaro dvi 1,45–1,5 m pločio, 2,1–2,15 m ilgio kameros, perdengtos cilindriniais skliautais (14 pav.). Išorinės sienelės 84–90 cm storio, jos priglaustos prie dirbtuvių V sienos, kurioje matosi dviejų išmūrytų arkų viršus. Tvarkybos darbų metu buvo atstatyti rezervuarų skliautai ir restauruotos išardytos vietos (15 pav.).

14 pav. Nuotekų rezervuarai tyrimų metu iš ŠV. A. Žalnieriaus nuotr.

Fig. 14. The septic tank during the investigation, as seen from the NW.

15 pav. Nuotekų rezervuarai po tvarkybos darbų iš ŠV. A. Žalnieriaus nuotr.

Fig. 15. The septic tank after being put in order, as seen from the NW.

Šalia pamatų supiltose žemėse rastas žaliai glazūruoto plokštinio koklio fragmentas, dekoruotas augaliniu ornamentu, redukuoto ąsočio kaklelio, žalsvai glazūruotos puodynės sienelės šukės. Radiniai datuojami XVI–XVII a. Kiti

radiniai – XIX a. pabaigos indų iš fajanso ir porceliano šukės, stiklinės taurelės dugnas.

Prie Šv. Jurgio bažnyčios Š fasado iki projektinio 0,3–1 m gylio buvo iškasta ***perkasa 9***, ištirti 295 m^2 plote susiklostę kultūriniai sluoksniai. Prie bažnyčios Š sienos 2 m pločio juosta jie ištirti iki 1 m gylio. Bažnyčios Š sienos pamatų praplatinimas rastas 0,95–1 m gylyje nuo buvusio žemės paviršiaus. Prie bažnyčios ŠV kampo rasta pamatų liekanų, pristatytų prie bažnyčios kontraforsų, datuojamų XVII a. (16 pav.). Prie dabartinio įėjimo į bažnyčią

16 pav. Perkasa 9, bažnyčios ŠV kampo pamatai iš ŠR. A. Žalnieriaus nuotr.

Fig. 16. Trench 9, the foundation of the church's NW corner, as seen from the NE.

18 pav. Kontraforso pamatų praplatinimas iš ŠR. A. Žalnieriaus nuotr.

Fig. 18. The extension of the buttress foundation, as seen from the NE.

17 pav. Perkasa 9, XIX–XX a. rekonstrukcijų pamatai prie bažnyčios Š įėjimo iš ŠV. A. Žalnieriaus nuotr.

Fig. 17. Trench 9, the foundation of the 19th–20th-century reconstructions at the church's N entrance, as seen from the NW.

19 pav. ŠR kontraforso pamatų sustiprinimas iš ŠV. A. Žalnieriaus nuotr.

Fig. 19. The reinforcement of the NE buttress foundation, as seen from the NW.

atkasti pamatai sumūryti iš plytų nuolaužų ir lauko riedulių, naudojant cementą. Jie susiję su bažnyčios Š įėjimo rekonstrukcijomis XIX–XX a. (17 pav.). Prie bažnyčios ŠR kampo rasta kvadratinių pamatų liekanų, priglaustų prie kampinio kontraforso. Atrodytų, kad pamatų tvirtinimas susijęs su mūro deformacijomis, rastomis prie bažnyčios ŠR kampo (18, 19 pav.). Prie bažnyčios ir presbiterijos kampo rasta iki 50 cm pločio sienos liekanų, jungiančių presbiterijos ir bažnyčios kontraforsus. Nuo išlikusio mūro paviršiaus jos pamato apačia nerasta

20 pav. Osariumo atitvėrimo pamatas iš R. A. Žalnieriaus nuotr.

Fig. 20. The foundation of the ossarium wall, as seen from the E.

21 pav. Osariumo atitvėrimo pamatas ir bažnyčios ŠR kampo pamatai iš PR. A. Žalnieriaus nuotr.

Fig. 21. The foundation of the ossarium wall and of the church's NE corner, as seen from the SE.

22 pav. Osariumo užpylimo preparavimas. A. Žalnieriaus nuotr.

Fig. 22. The preparations to fill the ossarium.

23 pav. Presbiterijos Š sienos pamatai iš ŠR. A. Žalnieriaus nuotr.

Fig. 23. The foundation of the presbytery's N wall, as seen from the NE.

24 pav. Presbiterijos Š sienos pamatai prie ŠR kampo iš Š. A. Žalnieriaus nuotr.

Fig. 24. The foundation of the presbytery's N wall at the NE corner, as seen from the N.

iki 1,2 m gylio (20, 21 pav.). Atitvertoje vietoje nukasus apie 15–20 cm storio supiltos žemės sluoksnį, rasta žmonių kaulų sąvarta, kurios storis siekia iki 30–40 cm (22 pav.). Prie presbiterijos Š sienos apie 1 m^2 plote rastas iki 20 cm storio sudegintų kaulų sluoksnis. Pagal archeologinius radinius žmonių kaulai buvo perlaidoti ne anksčiau kaip XIX a. Pagal atliktus antropologinius tyrimus osariume buvo perlaidoti ne mažiau kaip 241 suaugusiojo kaulai. Perkasoje 1 ir osariume rasti palaikai perlaidoti bažnyčios kriptoje, esančioje po įėjimu iš vienuolyno R korpuso koridoriaus į bažnyčios presbiterijos vidų.

Prie bažnyčios presbiterijos Š sienos tirtose vietose pamatų praplatinimo viršus sutampa ar yra apie 10 cm žemiau dabartinio žemės paviršiaus (23, 24 pav.). Pamatai sumūryti iš įvairaus dydžio lauko riedulių eilių, ištų baltu riebiu kalkių skiediniu. Presbiterijos ŠR pusėje tarp kontraforsų 25–40 cm gylyje nuo dabartinio žemės paviršiaus surasta pamatų liekanų. Jas nuvalius paaiškėjo, kad tai buvusių neaiškios

25 pav. Arkinių pamatų liekanos prie presbiterijos R dalies iš PR. A. Žalnieriaus nuotr.

Fig. 25. The remains of the arched foundation at the E part of the presbytery, as seen from the SE.

paskirties arkinių pamatų viršutinė dalis. Išliko arkos stulpai ir arkos pėdų liekanų (25, 26 pav.).

Prie bažnyčios Š sienos ir presbiterijos susiklostė ar buvo supiltas oksiduoto žvyro, smulkių griuvenų sluoksnis. Jis daugelyje vietų yra vientisas, kai kur į jį įsiterpia įvairaus storio smulkių griuvenų, kalkių skiedinio trupinių sluoksneliai. Galbūt užfiksuotas žvyro sluoksnis susidarė kasant Kauno pilies P gynybinį griovį, iškastas žemes paskleidžiant aplinkinėje teritorijoje. Jame rasti keli XVI–XVIII a. datuojamų plokštinių, žaliai glazūruotų koklių fragmentai. Buitinę keramiką sudaro XVI–XVII a. redukcinėje ir oksidacinėje aplinkoje degtų indų pakraštėlių, dugnų, keptuvės šukės. Prie importinės keramikos priskirtinas baltos molio masės taurės dugno fragmentas. Stiklo dirbiniai – butelio kaklelis, stiklinės taurės dugnas ir langų stiklo šukės. Perkasoje rasta įvairių tipų profilinių plytų, skirtų durų ir langų aprėminimui, cokolio profiliavimui (27 pav.). Reti radiniai – rombo, trikampio ir kvadratinės grindų plytelės, aptaškytos mėlyna glazūra (28 pav.). Rasta XVI–XIX a. bažnyčios stogo dangos fragmentų, kuriuos sudaro kraiginės, „vienuolių“, plokštinių, su trikampiais kabliais, liežuvėliais ir apvaliais galais čerpių šukės. Olandiškų čerpių rasta tik viena šukė. Žvyro sluoksnyje rasta įvairaus laikotarpio monetų: Zigmanto III Vazos 1620–1623 m. dvidenaris ir šilingas, Gustavo Adolfo 1630 m. šilingai, Kristinos šilingas – klastotė, Jono Kazimiero 1661–1666 m. šilingai, Rusijos imperatorienės Jelizavetos Petrovnos 1747 m. denga, TSRS 1936–1949 m. įvairaus nominalo

26 pav. Presbiterijos PR sienos pamatai prie R kampo iš PR. A. Žalnieriaus nuotr.

Fig. 26. The foundation of the presbytery's SE wall at the E corner, as seen from the SE.

kapeikos. Kitus metalinius radinius sudaro sulenktas geležinis kablys, pasaga ir įvairaus ilgio sulenktos vinys, pentino dalis, geležinis smarkiai surūdijęs kobinys.

Bažnyčios V šventoriuje buvo iškastas 16 m^2 ***plotas 10***, kuriame buvo pastatytas lietaus nuotekų surinkimo rezervuaras. Kadangi rezervuaras buvo statomas 1990 m. ištirtoje vietoje, žemė buvo iškasta ekskavatoriumi, atliekant žvalgymus. Nustatyta, kad kultūriniai

27 pav. Perkasoje 9 rastos plytos: 1 – lango figūrinė plyta; 2 – angokraščio plyta; 3–4 – nerviūros plytos, 5 – cokolio plyta. D. Balčiūno nuotr.

Fig. 27. Bricks found in Trench 9: 1 – a window moulding brick; 2 – a reveal brick; 3–4 – a ribbing brick, 5 – a plinth brick.

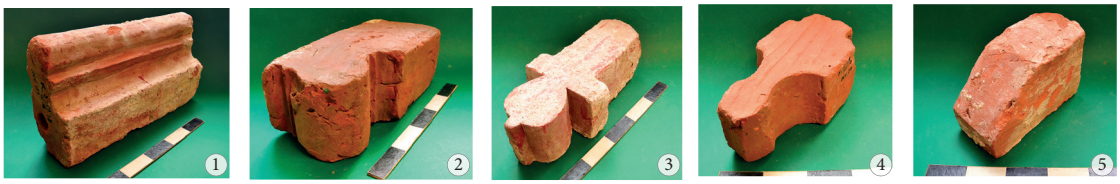

28 pav. Perkasa 9, trikampės grindų plytelės. D. Balčiūno nuotr.

Fig. 28. Trench 9, triangular floor tiles

sluoksniai statomo rezervuaro vietoje buvo suardyti 1990 m. archeologinių tyrimų metu. Numatomos tiesti lietaus nuotekų trasos vietoje iškasta 17 m ilgio, 1 m pločio ***perkasa 11***. Jos projektinis gylis 0,8–1,6 m, plotas 17 m^2. Kultūrinius sluoksnius sudaro iki 50 cm storio XX a. supylimai, o apatinę sluoksnių dalį – smulkių griuvenų ir supilto smėlio sluoksniai, datuotini ne anksčiau kaip XIX a. Archeologinių radinių nerasta.

The Convent and Church of St. George in Kaunas

During the 2018 investigation of the buildings of the Church and Convent of St. George in Kaunas (Papilio St. 9), 12 various-sized trenches were excavated (a total of 737 m^2) (Figs. 1, 2). Cultural layers up to 1.6 m thick had formed near the convent complex's E façade (Figs. 3–5). Isolated human bones, probably discarded from the crypts of the Church of St. George, were found at the bottom of the cultural layers.

Two trenches (a total of 68 m^2) were excavated near the convent complex's S and W façades (Figs. 6–10). 45–70 cm wide foundation extensions, which were created from the 3–4 rows of bricks above a base of various-sized fieldstones, were found at the very top of the ground's surface at these locations. At the foundation extension, a mixed layer of grey soil, rubble, sand, and gravel was recorded to a depth of 60 cm and should be dated to the 19th–20th centuries. At the SW corner of the S building of the convent complex, the remains of the foundations of the E and W walls of a 16th-century building were discovered.

Five trenches (a total of 83 m^2) were excavated at the workshop's walls. A 17th-century courtyard's fieldstone paving (Fig. 11) and a 40 cm thick cultural layer containing fragments of 17th-century stove tiles and household ceramics (Fig. 12) were found at a depth of 55–60 cm near the workshop's E wall. At the other locations, only 19th–20th-century fill layers were discovered. In Trench 8, which was excavated by the workshop's W wall, a rectangular, two-chamber, 20th-century septic tank, 5.16–5.28 m long, 2.94–3.06 m wide, was unearthed. The chambers were covered with a cylindrical vault (Figs. 13–15).

295 m^2 were excavated at the N wall and presbytery of the Church of St. George (Figs. 16–19). A uniform layer of oxidised gravel and minute rubble had formed down to a planned excavation depth of 1 m at the church's N wall and presbytery. Isolated human bones, which had probably been discarded from the crypts of the Church of St. George, were found in the excavated area. An ossarium (Figs. 20–22), in which, according to the anthropological investigation, the remains of at least 241 individuals had been reburied, was discovered at the corner of the presbytery and the church's walls. An extension of the foundation of the church's N wall was discovered at a depth of 0.95–1 m from the present-day surface of the ground (Figs. 23–26), while the extension of the presbytery's foundation was even with the present-day surface of the ground.

At several locations near the church's walls, the remains of 17th–20th-century structures connected with later reconstructions and repairs of the church were found near the church's walls. The archaeological finds consisted of fragments of 16th–19th-century household pottery, structural ceramics, and stove tiles (Figs. 27, 28).

Nerijus Brazdeikis

Tytuvėnų Švč. Mergelės Marijos bažnyčios ir bernardinų vienuolyno ansamblio žvalgomieji tyrimai

2018 m. atlikti archeologiniai žvalgomieji tyrimai Tytuvėnuose (Kelmės r., Tytuvėnų sen.), numatytų projekto „Tytuvėnų miesto centrinės aikštės ir šalia esančios rekreacinės teritorijos sutvarkymo ir pritaikymo visuomenės poreikiams. II etapas" tvarkymo darbų vietose. Šioje Tytuvėnų dalyje archeologiniai tyrimai atlikti tik kartą, 1991 m. (V. Morkūnas) (*ATL 1990 ir 1991 metais*, 1992, t. II, p. 42–44). Tada tirta kalvelė, esanti į P nuo buvusio Tytuvėnų vienuolyno tvenkinio, kur perkasomis bei šurfu buvo ištirtas 35 m^2 plotas. Tiriant daugiausia aptikta vėlyvų radinių, priskiriamų XVIII a. pabaigai – XX a. pradžiai, tik keletas keramikos šukių galėtų būti datuojamos XVI–XVII a. Tyrinėjimų rezultatai rodo, kad šioje vietoje XVIII–XIX a., matyt, stovėjo ūkinės paskirties pastatai, greičiausiai priklausę Tytuvėnų vienuolynui. Tą patvirtina ir vietinių gyventojų pasakojimai, kad čia, tirtoje kalvelėje, kadaise buvo vienuolyno kalvė, malūnas, skalbykla. Greičiausiai vienuolyną uždarius ūkiniai pastatai sunyko, o XX a. pradžioje, vietinių gyventojų teigimu, jų vietoje stovėjo sodyba.

Kiti archeologiniai tyrimai Tytuvėnuose vykdyti vienuolyno bei centrinės aikštės vietose, t. y. į Š–ŠR nuo 2018 m. tyrimų.

Tytuvėnų miestelio raida prasidėjo dar XVI a. viduryje, kai palei Raseinių–Šiaulių kelią susiformavo erdvi turgaus aikštė, aplink kurią ėmė kurtis amatininkų ir pirklių kiemai. Tytuvėnai labai nukentėjo per 1655–1661 ir 1700–1721 m. karus. 1760 m. mietelyje tebuvo 21 sodyba ir didelė smuklė prie aikštės. Centrinėje Tytuvėnų miestelio dalyje yra Tytuvėnų Švč. Mergelės Marijos bažnyčios ir bernardinų vienuolyno ansamblis. XVII a. atvykę vienuoliai iš pradžių apsigyveno prie senosios bažnyčios, bet jau 1614 m. pradėtos bažnyčios ir vienuolyno statybos. XVII a. pabaigoje – XVIII a. pradžioje, karų su švedais metu, vienuolynas ir bažnyčia apiplėšti, nukentėjo jų vidaus apdaila. 1736–1746 m. netoli vienuolyno pastatyta dviaukštė mokykla ir noviciatas, kurie uždaryti 1827 m. 1864 m. po sukilimo vienuolynas uždarytas, čia stovėję ūkiniai pastatai, noviciatas apleisti. Vienuolyno bažnyčia paversta parapine. Tarybiniu laikotarpiu vienuolyne buvo įsikūrusios įvairios rajono įstaigos. 1961–1965 m. svarbiausi vienuolyno pastatai restauruoti. Įdomus Šv. Jurgio kalnelis Tytuvėnuose. Padavimas pasakoja, kad čia buvusi lietuvių šventvietė – alkas. Po ąžuolu degė amžinoji ugnis, kurią kurstė 12 mergelių vaidilučių ir 12 bernelių. Lietuvoje įvedus krikščionybę, čia pastatyta medinė Šv. Jurgio bažnyčia, kuri veikė iki pastatant Valavičiaus funduotą Tytuvėnų bernardinų bažnyčią. Po to ant kalnelio minima tik Šv. Jurgio koplyčia ir kapinės šalia jos.

2018 m. Tytuvėnų Švč. Mergelės Marijos bažnyčios ir bernardinų vienuolyno ansamblio (UK 975) bei Tytuvėnų miesto istorinės dalies (UK 42051) teritorijose, kur numatyti apšvietimo tinklų trasose, tvarkomų ir įrengiamų takų, laiptų, treniruoklių bei vaikų žaidimų aikštelės